

A handlétől a Grand Caféig

Ezzel a címmel látható a zsidók 1867 és 1918 közötti hazai helyzetéről érdekes tárlat február 3-ig a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban (Budapest, III. Korona tér 1.). A magyarokkal azonos polgári egyenjogúságot biztosító 1867. évi törvény nyomán ugrásszerűen megnőtt a zsidók aránya a kis, füstös „zengerájoktól” a zenés kávéházakig, az apró szatócsboltoktól a nagyáruházakig. A kiegyezés után a „boldog békeidők” több évtizedes gyarapodást hoztak az ország lakosságának, ennek keretében a magyar zsidóság fokozatosan a honi ipar és az üzleti szféra egyik legjelentősebb rétegévé vált, a duális monarchia pedig Európa-szerte, sőt, világviszonylatban is lehetővé tette a bekapcsolódást a nemzetközi vérkeringésbe.

A múlt század fordulóján, negyedszázados jubileumán ezt foglalta alkalmi versikébe Mauthner Ödön „Cs. és Királyi Udvar Szállító”, addigi díjait és kitüntetéseit összesítő 1899-es falragaszán: „Kiterjedt gyökérzet:/ a tölgyfa ereje./ Kiterjedt jó hírnév:/ a cégnek gyökere / A Mauthner cég itt gyökeredzik a Magyar Hazában / De jó magvait kitüntetik az egész világban”. A pesti fiatalember növényta-

ni ismereteit arisztokraták nagybirtokain szerezte, mint gazdatiszti gyakornok: József főherceg kisjenő (ma Chisineu Cris, Románia) uradalmában, Esterházy Pál bujáki földjein és Károlyi György mácsai mintagazdaságában. A mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia elvégzése után Németországban járt tanulmányúton. A fentebb említett, ominózus esztendőben Ferenc Józseftől Jánoshegyi nemesi előnevet és lovagkeresztet kapott. Nálunk ő foglalkozott először növénymag nemesítéssel és forgalmazással, a pesti Koronaherceg (ma Petőfi Sándor) utcában 1876-os alapítású „magtermény kereskedésének” profilját fokozatosan bővítette, hét évtizedes fennállása alatt. A sikertörténetnek csak az 1946-os államosítás vetett véget... Más műfajban ugyan, de hasonló volt a pályafutása a máramarosszigeti (ma Sighetul Marmatiei, Románia) rabbi átköltözése után immár a Komárom megyei Ács községben született fiának. Sternberg Ármin a családi legenda szerint olasz mestertől leste el a szakma titkait, majd 1884-ben a pesti Kerepesi úton (ma Rákóczi) nyitott hangszerboltot. „Jó időben volt jó helyen”, mert a fővárosi polgárság köreiből épp akkortájt jött divat-

A Wertheimer-Frankl firma Excelsior márkája

A Sternberg hangszergyár kétnyelvű plakátja (Fotók: MKVM)

ba a zenével való foglalkozás. Termékei hamarosan külföldön is keresetté váltak, mivel a hagyományos „zeneszerszámok” mellett „haladt a korral” és olyan újdonságokat is forgalmazott, mint a villamos zongora, a tölcéses hegedű, az önműködő cimbalom, a zenélő automata, a beszélőgép és a gramofon. Amikor világszerte felvirágozott a hanglemezzgyártás, raktárakuk szerepelt a világhírű mesterek teljes repertoárja bakeliten. A millenniumi kiállításon ők kapták meg először a nagy állami aranyérmét, ezzel együtt pedig az „udvari hanglemezzgyár” és „udvari szállító” kinevezést. A 20. század első évtizedére már fiáláljuk volt Bécsben és Párizsban, New Yorkkal pedig közvetítő kereskedelmet bonyolítottak le. Az osztrák-magyar koronás és címeres, kétnyelvű korabeli plakát alatt régi tárogató dobogtathatja meg a zenebarátok szívét.

A „könnyű múzsa” tündöklését és bukását példázza Singer Károly sorsa. Mivel honvédek toborzó tiszt volt, a forradalom és szabadságharc bukása után bujkálni kényszerült, majd pincéreként merült alá az éjszakai életben. Első kis kávéházát a Váci körúton (ma Bajcsy-Zsilinszky) nyitotta, ez a Kaffé Singer sikamlós hangulatával illetve büntényekkel terhelt légkörével lett hírhedt, de tulajdonosának gyors meggazdagodást hozott. A „sötét múlttal” szakítva az előkelőbb hangzású Somossyra változtatta nevét és így alapította az Orfeumot a „magyar Broadway” szívében, a Nagymező u. 17. alatt. Itt az Európa-szerte sikeres színházépítő bécsi Fellner & Helmer firmával 1894-ben emeltette Budapest legnagyobb szórakoztató palotáját, ahol a díszterem mennyezetén 116 égővel ragyogott a csillár. Ő honosította meg mifelénk is a sanzont, ő vezette be nálunk a varieté műfaját az „obligát dívával” és a nemzetközi artistavilág turnézó sztárjaival, emellett operettek és táncjátékokat mutatott be, sőt, filmeket is vetített. Ennek ellenére 1899-ben tönkrement és megvált az épülettől, majd nagy nyomorban egy mosónő albérlőjeként hunyt el... Emlékét korabeli műsorfüzetek és kellékek – strucctoll, csokornyakendő, legyező, parfümös üvegse vagy pezsgőspohár – idézik... Ezzel párhuzamosan, Wertheimer Albert és Frankl Mór 1890-ben hozta létre az „Első Magyar Gőz-Kávé-Pörköldét” a hetedik kerületben, amely füge-nedűjéről híresült el, továbbá házi specialitása volt a saját márkájú „Excelsior” kávé. Ezt minden fűszerkereskedésben forgalmazták, az Osztrák-Magyar Monarchia valamennyi tartományában. A Szabadság-tér rendezése után, a Hold és a Perczel Mór utca sarkán építették fel „Fűszerudvar” nevű, négyemeletes bér- és áruházukat, amely az első világégés nehézségeit is túlélte, egészen életük végéig. A vitrinben különféle minőségű babkávék fém tárlókban, zománczott merőkanalak és darálók, emblémás porcelán hamutálca, karton alátétek, nyomtatott árjegyzékek, kézírásos számlák és tarkabarka reklám szórólapok.

A teljesség igénye nélkül tovább tallózva említ-hetjük az egyik legjelentősebb fővárosi kávé di-

nasztiából a Steuer-fivérek. Az idősebb Gyula (1841-1913) Bécsben tanulta ki a szakmát és 1888-ban nyitotta meg az Abbáziát, amely az akkori Budapest legfényesebb kávéháza lett az ország legnagyobb tükreivel, onix-márvány asztalaival, délszaki növényeivel. Mivel a vendégek beszélgetését nem zavarta zene, hamarosan politikusok és művészek fő találkozó helye lett. Így például Eötvös Károly sztár-ügyvéd arról híresült el, hogy a tiszzaeszlári „vérvád-perben” sikerrel védte az emberöléssel gyanúsított zsidókat. A művészasztalnál Szinyei Merse Pál, Kernstok Károly, Lechner Ödön, Fényes Adolf időzött rendszeresen. Apja halála után fia bevezette a café-restaurant fogalmát, éttermét óriási terasszal bővítette, ahol a vendégek közvetlenül fizethettek a kiszolgáló pincérnek. Mondén jellegéről Szerb Antal így emlékezett meg: „De most már tudtam, hogy minden kávéház az Abbázia tulajdonképpen, és az emberek alapjában mindenütt pestiek...” (A vitrinben ezüst étkészlet, kristályüveg fűszertartó pár, márkás porcelán kávéscsésze és damaszt szalvéta idézi a néhai eleganciát. Öccse, Sándor 1894-től a New York Biztosító Társaság nagykörúti székházának földszintjén nyitotta meg és 1901-ig futtatta fel „a világ legszebb kávéházának” tartott, azonos nevű intézményét, a híres Korb és Giergl építész páros pompás belső kiképzésével, Mannheimer Gusztáv és Eisenhut Ferenc festőművész fali képeivel. Az író és művész világ rögtön megkedvelte, törzsvendég volt Szép Ernő, Krúdy Gyula, Heltai Jenő, a bejáratától jobbra a színházi ügynökök tanyáztak, balra a Magyar Kinematográfusok Szövetségének tagjai ültek: a később Amerikában világhírűvé vált Korda Sándor mellett az akkor még ismeretlen Kaminer Manó, aki később Kertész Mihályra magyarosította művésznevét. Ezek a „reklámarcok” odavonzották az átlagembereket, városi legendák keltek szárnyra a pincében egész hordóval tárolt tintáról meg a stószokban tartalékolt „kutyanyelvekről” (hosszú, keskeny papír fecnikről), amelyek tisztavirág életű napilap-tárcák vagy maradandó értékű irodalmi remekművek létrejöttét segítették. A vitrinben eredeti, ólom kupakos, metszett üveg kalamáris és fémhegyű író toll, kézírással sűrűn telerótt korabeli kutyanyelv, ezüst szerviz, kristály pohár, porcelán tejszínes kiöntő (a földgömböt szárnyaival betérítő sas emblémájával) idézi a múlt század fordulójának atmoszféráját. Az eredeti reklám szerint „400 féle újság a világ minden tájáról” igyekezett kielégíteni a nemzetközi vendégsereg hírehségét a szomjoltás és az étvágy csillapítása mellett. Heltai Jenő véleménye szerint: „Minden előkelőségével is demokratikus kávéház volt, egyformán vonzotta az arisztokratákat, a nyárspolgárokat, a bohémokat... Mindenki mindenkit ismert benne...” Bár az eltelt egy és negyed század alatt voltak működésében apályos és dagályos időszakok, manapság is várja hazai közönségét éppúgy, mint a külföldi turisták népes csoportjait.

Wagner István